NAVOIY VILOYATI CHO‘L HUDUDLARIDA KASALLANISHNING HUDUDIY TAFOVUTLARI VA ULARGA TA’SIR ETUVCHI OMILLAR

Chimiyeva Diyora Abduvahob qizi
Sharof Rashidov nomidagi Samarqand davlat universiteti magistranti
chimiyevadiyora@gmail.com

Annotatsiya

Mazkur tezisda Navoiy viloyatining cho‘l hududlarida aholi kasallanishining hududiy tafovutlari va ularga ta’sir etuvchi tabiiy, ekologik hamda ijtimoiy-iqtisodiy omillar tahlil qilingan. Zarafshon shahri, Uchquduq, Konimex va Tomdi hududlarida 2015–2023-yillarda qayd etilgan ayrim kasalliklar ko‘rsatkichlari qiyosiy o‘rganilgan. Shuningdek, iqlim xususiyatlari va tibbiy xizmat bilan ta’minlanganlik ko‘rsatkichlari ko‘rib chiqilgan. Tahlil asosida kasalliklarning hududiy taqsimotini o‘rganish, profilaktikani kuchaytirish va tibbiy xizmatdan foydalanish imkoniyatlarini yaxshilash bo‘yicha takliflar berilgan.

Kalit so‘zlar: nozogeografiya, Navoiy viloyati, cho‘l hududlari, kasallanish, hududiy tafovut, ekologik omillar, tibbiy xizmat.

Abstract

This thesis analyzes regional differences in disease incidence in the desert areas of Navoi Region and the natural, environmental, and socioeconomic factors that may influence them. Selected disease indicators recorded in Zarafshan city, Uchkuduk, Konimex, and Tomdi during 2015–2023 are compared. Climatic characteristics and healthcare provision are also considered. Recommendations are proposed for improving spatial assessment of disease incidence, strengthening prevention, and improving access to healthcare in desert areas.

Keywords: nosogeography, Navoi Region, desert areas, disease incidence, regional differences, environmental factors, healthcare services.

Аннотация

В тезисе анализируются территориальные различия заболеваемости населения пустынных районов Навоийской области и природные, экологические и социально-экономические факторы, которые могут на них влиять. Сравнительно изучены отдельные показатели заболеваемости в городе Зарафшане, Учкудукском, Конимехском и Томдинском районах за 2015–2023 годы. Также рассмотрены климатические особенности и обеспеченность медицинскими услугами. Предложены рекомендации по совершенствованию территориального изучения заболеваемости, усилению профилактики и повышению доступности медицинской помощи.

Ключевые слова: нозогеография, Навоийская область, пустынные территории, заболеваемость, территориальные различия, экологические факторы, медицинское обслуживание.

Asosiy qism

Bugungi kunda aholi salomatligini hududiy jihatdan o‘rganish geografiya, tibbiyot va ekologiya fanlari kesishmasida muhim ilmiy-amaliy ahamiyatga ega. Cho‘l hududlarida tabiiy sharoit, suv resurslarining cheklanganligi, aholi manzilgohlarining bir-biridan uzoqda joylashgani va tibbiy xizmatdan foydalanish imkoniyatlari salomatlik ko‘rsatkichlarini tahlil qilishda muhim omillar hisoblanadi. Navoiy viloyatining cho‘l qismidagi Zarafshon shahri, Uchquduq, Konimex va Tomdi hududlari ushbu jihatdan alohida e’tiborga loyiq.

Tadqiqotning maqsadi Navoiy viloyati cho‘l hududlarida kasallanish ko‘rsatkichlarining hududiy farqlarini aniqlash hamda ularni tabiiy-iqlimiy, ekologik va ijtimoiy-iqtisodiy sharoitlar bilan bog‘liq holda tahlil qilishdan iborat. Ishda 2015–2023-yillardagi ayrim kasalliklar statistikasi, 2021–2025-yillardagi iqlim ma’lumotlari va tibbiy xizmat bilan ta’minlanganlik ko‘rsatkichlari qiyosiy o‘rganildi [1–4].

Dissertatsiya materiallarida keltirilgan ma’lumotlarga ko‘ra, 2023-yilda ovqat hazm qilish tizimi kasalliklari bo‘yicha ko‘rsatkich Zarafshon shahrida 100 ming aholiga 22 178,0 ni, Uchquduqda 5 989,8

ni, Konimexda 8 823,5 ni, Tomdida esa 1 335,4 ni tashkil etgan [1, 2]. Ushbu farqlar kasallanish ko‘rsatkichlarining hududlar kesimida bir xil emasligini ko‘rsatadi. Biroq ularni izohlashda aholi soni, yosh tarkibi, tibbiy ko‘riklar qamrovi va statistik hisob yuritishdagi farqlarni ham hisobga olish lozim.

Nafas olish a’zolari kasalliklari bo‘yicha dissertatsiyada berilgan 2023-yil ko‘rsatkichlari Zarafshonda 25 554, Uchquduqda 6 943, Konimexda 17 002 va Tomdida 2 607 deb keltirilgan [1, 2]. Dissertatsiya jadvalida o‘lchov birligi 10 ming aholiga nisbatan ko‘rsatilgan. Mazkur raqamlar konferensiyaga yuborishdan oldin asl statistik jadval va o‘lchov birligi bilan yana bir bor tekshirilishi lozim.

Kasallanishning hududiy tafovutlarini faqat bitta omil bilan izohlash mumkin emas. Cho‘l iqlimiga xos yuqori harorat, qurg‘oqchilik, shamol va changlanish kabi tabiiy sharoitlar, ichimlik suvi sifati, ishlab chiqarish faoliyati, turmush tarzi hamda tibbiy yordamga murojaat qilish imkoniyatlari birgalikda o‘rganilishi zarur. Ushbu omillar bilan kasallanish o‘rtasidagi bog‘liqlikni aniqlash uchun qo‘shimcha epidemiologik va ekologik tahlillar talab etiladi [1, 3].

Asosiy qism (davomi)

Iqlim ma’lumotlariga ko‘ra, Zarafshon shahrida o‘rtacha yillik harorat 2021-yildagi 15,3 °C dan 2025-yilda 17,2 °C gacha, Uchquduqda esa 16,5 °C dan 17,4 °C gacha o‘zgargan [1, 3]. Bu ko‘rsatkichlar kuzatilgan davrda harorat oshganini ko‘rsatadi. Shunga qaramay, harorat o‘zgarishi kasallanishdagi farqlarning bevosita sababi ekanini tasdiqlash uchun kasalliklar dinamikasi va boshqa omillar bilan alohida statistik tahlil o‘tkazish kerak.

Tibbiy xizmat bilan ta’minlanganlik ham nozogeografik vaziyatni baholashning muhim yo‘nalishidir. Dissertatsiyada keltirilgan 2024-yil ma’lumotlariga ko‘ra, har 10 ming aholiga to‘g‘ri keladigan shifokorlar soni Zarafshonda 38,9 nafar, Uchquduqda 36,3 nafar, Konimexda 26,6 nafarni tashkil etgan [1, 4]. Bu farqlar tibbiy xizmatning hududiy tashkil etilishini, aholi manzilgohlarining uzoqligini va profilaktik ko‘riklar qamrovini birgalikda baholash zarurligini ko‘rsatadi.

Cho‘l hududlarida salomatlikni muhofaza qilish samaradorligini oshirish uchun profilaktik tibbiy ko‘riklarni kengaytirish, chekka manzilgohlarga mobil tibbiy brigadalar yo‘naltirish, ichimlik suvi sifatini muntazam nazorat qilish va kasallanish ma’lumotlarini geografik axborot tizimlari yordamida xaritalashtirish maqsadga muvofiq. Kasalliklar bo‘yicha bir xil o‘lchov birliklari va davrlar asosida yuritilgan statistik ma’lumotlardan foydalanish ilmiy xulosalarning ishonchliligini oshiradi [1–4].

Xulosa

Tahlillar Navoiy viloyatining cho‘l hududlarida kasallanish ko‘rsatkichlari hududlar bo‘yicha farq qilishi mumkinligini ko‘rsatadi. Zarafshon, Uchquduq, Konimex va Tomdi bo‘yicha ma’lumotlar

kasallanish, iqlim sharoiti hamda tibbiy xizmat bilan ta’minlanganlikni o‘zaro bog‘liq holda o‘rganish zarurligini ko‘rsatadi. Hududiy tafovutlarni chuqurroq tushuntirish uchun statistik ma’lumotlarni tekshirish va birxillashtirish, GIS xaritalaridan foydalanish, profilaktika choralarini kuchaytirish hamda chekka aholi punktlarida tibbiy xizmatdan foydalanish imkoniyatlarini yaxshilash lozim [1–4].

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

Chimiyeva D.A. Navoiy viloyati nozogeografik vaziyatining hududiy jihatlari: magistrlik dissertatsiyasi. – Samarqand: Sharof Rashidov nomidagi Samarqand davlat universiteti.

Navoiy viloyati hududlari bo‘yicha kasallanish statistikasi, 2015–2023-yillar. Dissertatsiyada foydalanilgan ma’lumotlar.

Navoiy viloyati hududlari bo‘yicha iqlim ko‘rsatkichlari, 2021–2025-yillar. Dissertatsiyada foydalanilgan ma’lumotlar.

Navoiy viloyati hududlarining tibbiy xizmat bilan ta’minlanganlik ko‘rsatkichlari, 2024-yil. Dissertatsiyada foydalanilgan ma’lumotlar.